

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 37.091.12:005.963(477)

DOI <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264604>

ВАСИЛЬ ФАЗАН

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9823-3704>

(Полтава)

Place of work: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: Fazanvv@gmail.com

АННА БОЯРСЬКА-ХОМЕНКО

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3535-5974>

(Харків)

Place of work: H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: annaboyarskahomenko@gmail.com

ОЛЕНА КУЗНЕЦОВА

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1156-1842>

(Харків)

Place of work: Yaroslav Mudryi Natrional Law University

Country: Ukraine

Email: yelenayurkuzn@gmail.com

ЛЮДМИЛА ШТЕФАН

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6281-980X>

(Харків)

Place of work: H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: Valeriy.61.sh@gmail.com

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ СЛУЖБ ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано передумови становлення психолого-педагогічних служб для дітей в Україні. З'ясовано, що зміст психолого-педагогічної роботи із різними категоріями дитячого населення проаналізовано в працях Світлани Бикасової, Олени Караман, Людмили Міщик, Юрія Нагорного, Валентини Оржеховської, Віри Поліщук, Алли Рижанової, Ірини Трубавіної, Сергія Харченка, Людмили Штефан та ін.

Вивчення науково-педагогічних матеріалів приводить до висновку, що створення дитячих психолого-педагогічних служб в Україні починається з другої половини XIX століття. Цьому процесу сприяли різноманітні економічні та соціальні чинники. Відкриття дитячих психолого-педагогічних служб в Україні було пов'язане і з працями зарубіжних (П. Барт, А. Дістервег, Д. Дьюї, М. Річмонд та інші) та вітчизняних (П. Каптерев, П. Наторп, В. Преображенський та інші) педагогів.

У процесі наукового пошуку встановлено, що під керівництвом Міністерства народної освіти була зроблена одна із перших спроб організувати так звані психолого-педагогічні центри, котрі діяли при всіх державних закладах освіти. До передумов становлення психолого-педагогічних служб для дітей в Україні можна віднести і діяльність батьківських комітетів з якими узгоджувались кандидатури педагогів-вихователів, особливості організації дозвілля дітей – проведення екскурсій, діяльність гуртків, колективне відвідування театрів та сінематографа й ін. Саме в цей період дітям намагалися прищепити такі цінності, як: особиста свобода та незалежність; ініціативність; критичне ставлення до проявів соціальної несправедливості; почуття громадянської відповідальності тощо.

Доведено, що вагомий внесок у справу становлення психолого-педагогічних служб для дітей у кінці XIX – на початку XX століття зробили й недержавні благодійні об'єднання, котрі займалися філантропічною діяльністю. До передумов створення

психолого-педагогічних служб для дітей в Україні варто віднести і започаткування шкіл для дітей з особливими потребами – глухонімих, сліпих та розумовідсталих, – і установ для неповнолітніх правопорушників, хліборобських колоній та ремісничих притулків для морально знівечених юнаків, поширення сирітських і виховних будинків. Засновниками зазначених установ були земства та приватні благодійні товариства (Товариство трудової допомоги глухонімих, Всеросійське опікунство сліпих та ін.). У кінці XIX століття подібні притулки існували в Харкові, Києві, Одесі, Сімферополі, Чернігові й деяких інших містах України.

Ключові слова: діти; психолого-педагогічні служби; становлення; Україна; передумови.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасне українське суспільство знаходиться на кризовому етапі свого розвитку. Військові події, докорінна зміна умов життя людей, втрата майна, роботи, близьких та рідних людей, породжує низку соціальних проблем. Найбільш уразливими верстами населення в цих умовах виступають діти.

З огляду на це, проблема психолого-педагогічної підтримки підростаючого покоління виходить на перший план у державній політиці. Про це свідчать такі документи, як: Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016 – 2020 роки (2015 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.) та деякі інші. Зокрема, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні акцентується увага на необхідності здійснення успішної соціалізації дитини та створення системи психолого-педагогічної та медико-соціальної підтримки і реабілітації як сім'ї, так і кожної окремо взятої особистості.

Особлива роль щодо розв'язання окреслених проблем належить дитячій психолого-педагогічній службі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд науково-педагогічної літератури свідчить, що аналізу змісту психолого-педагогічної роботи із різними верствами дитячого населення присвячені праці С. Бикасової, О. Караман, Л. Міщик, Ю. Нагорного, В. Оржеховської, В. Поліщук, А. Рижанової, І. Трубавіної, С. Харченка, Л. Штефан та інших. Разом з тим, питання становлення психолого-педагогічних служб для дітей в Україні не знайшло належного висвітлення в науковій літературі.

Мета та завдання. Мета статті полягає у визначенні передумов становлення психолого-педагогічних служб для дітей в Україні в кінці XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що зародження дитячих психолого-педагогічних служб в Україні починається з другої половини XIX століття. Цьому сприяли різноманітні економічні та соціальні чинники.

Зокрема, цьому сприяло створення широкої мережі початкових закладів освіти, існування гімназій, прогімназій, реальних училищ, приватних гімназій, а також ліцеїв, духовних семінарій, середніх фельдшерських, комерційних, сільськогосподарських, музичних шкіл (Білоцерківський, 1999, с. 11-13).

Становленню дитячих психолого-педагогічних служб в Україні сприяли і праці як зарубіжних (П. Барт, А. Дістервег, Д. Дьюї, М. Річмонд та інші), так і вітчизняних (П. Каптерев, П. Наторп, В. Преображенський та інші) педагогів.

Зокрема, відомий німецький фахівець XIX століття П. Наторп обґрунтував принципи виховання особистості в суспільстві. За його глибоким переконанням, потреби кожної особистості можуть знайти свою реалізацію тільки у суспільному житті (Троцько, 2008).

Американський учений Д. Дьюї також велику увагу приділяв виховному впливу середовища на молоде покоління. На його думку, саме середовище сприяє формуванню в людини певних навичок і системи поведінки, установки на конкретні дії. Знаходячись у соціумі, людина не просто узгоджує свої дії з іншими, її думки та емоції стають подібними з іншими членами колективу.

Американська дослідниця М. Річмонд наголошує на необхідності започаткування індивідуального підходу до кожного, хто цього потребує. Також фахівець вносить пропозицію щодо доцільності виявляти дитячу індивідуальність, дійсні інтереси дитини.

Серед вітчизняних учених, які сприяли становленню психолого-педагогічних служб для дитячого населення, варто назвати П. Каптерева, який розглянув процес соціалізації особистості як у сім'ї, так і в закладах освіти. Зокрема, науковець слушно зазначав, що розвиток особистості можливий тільки в суспільстві і повністю залежить від особливостей цього суспільства. З цього приводу автор писав: «Розум людини, її серце, її воля виступає результатом суспільного розвитку» (Троцько, 2008). Основним чинником впливу на формування особистості виступає суспільство як в особі родичів та найближчого сімейного оточення, так і педагогів-вихователів і дитячого оточення в закладах освіти.

З огляду на це, П. Каптерев був переконаний у тому, що головне призначення школи полягає не в навчанні дітей будь-яким наукам, а у формуванні в них навичок життя у колективі, так як майбутнє життя людини також буде пов'язане з різними колективами.

З метою реалізації зазначених ідей П. Каптерев запропонував основні напрями діяльності педагогів-вихователів у закладах освіти. Перший із яких полягав у тісній співпраці батьківських рад і педагогів освітніх закладів (Троцько, 2008).

Другий із напрямів передбачав паралельне формування у закладах освіти різних видів шкільних ко-

лективів, а саме: класних, загальношкільних та за інтересами.

Саме в таких соціальних групах, за переконанням П. Каптерева, і закладаються основи колективізму, котрий потрібен для успішної організації дорослого життя в соціумі. З огляду на це, педагоги повинні різними шляхами заохочувати створення різноманітних «колективів» у школі, постійно спостерігати за їхнім життям, уміло коригувати його у разі необхідності. Саме в цьому, на думку автора, полягає одне із провідних завдань психолого-педагогічної роботи у школі (Троцько, 2008).

Ще один напрям психолого-педагогічної діяльності у закладах освіти, за глибоким переконанням П. Каптерева, передбачав уведення певних елементів шкільного управління, таких як: обрання учнями «дитячого представництва», котре, сумісно з педагогами, буде вирішувати дисциплінарні питання, брати участь щодо визначення шкільного розкладу та ін.

Вагомий внесок у становлення та подальший розвиток психолого-педагогічних служб для дітей зробив С. Шацький, який запропонував цілісну та психологічно обґрунтовану концепцію позашкільної роботи. Зазначена концепція, насамперед, передбачала виявлення індивідуальних особливостей, справжніх інтересів дитини. Що стосується досягнення зазначеної мети, то, за переконанням С. Шацького, доцільно активно залучати дітей до участі в різних видах фізичної праці.

Доцільно звернути увагу на те, що психолого-педагогічні ідеї надзвичайно рідко впроваджувались у діяльність закладів освіти другої половини XIX – початку XX століття. В основному ж психолого-педагогічна діяльність переважно обмежувалась матеріальним заохоченням школярів. Саме з цією метою у різноманітних закладах освіти в другій половині XIX століття почали відкриватися каси взаємодопомоги. Матеріальна допомога сім'ям надавалася і попечительськими радами. Ради також слідували за діяльністю регіональних та місцевих органів самоуправління у керівництві закладами освіти; контролювали діяльність освітніх закладів у конкретному регіоні; надавали допомогу обдарованим дітям; проводили заняття для дорослих у вечірній час.

Як свідчить проведене дослідження, починаючи з 1885 року, функції попечителів звелися до забезпечення фінансування закладів освіти. Плідною була робота земств, котрі активно допомагали бідним школярам, організовували одноразову допомогу до свят, оплачували навчання учнів у гімназіях та ін.

У період Першої світової війни (1914–1915 рр.) ситуація докорінно змінилася. В Україні почали зростати патріотичні настрої, суспільство надавало посильну допомогу щодо справи оборони країни. Саме в цих умовах Міністерством народної освіти при загальноосвітніх навчальних закладах були створені так звані бригади «трудової допомоги».

Необхідно підкреслити, що поняття «трудова допомога» на початку XX століття вживалось у двох значеннях. З одного боку, як допомога власною працею будь-кому; з іншого, – надання можливостей працювати особам, котрі не мають постійного заробітку, для їх матеріальної підтримки та «морального» трудового виховання.

Отже, саме в 1914 році під керівництвом Міністерства народної освіти була зроблена одна із перших спроб організувати так звані психолого-педагогічні центри, які діяли при всіх державних закладах освіти, при цьому наголошувалося, що хоча поштовхом щодо їхньої організації і стали військові події, підліткові групи створювалися на тривалий час і повинні були існувати й після війни.

На практиці ж при окремих освітніх установах зазначені групи були створені. В той же час їхня діяльність не отримала належного розвитку. З одного боку, в результаті воєнного часу, а, з іншого, – у зв'язку з тим, що тодішній міністр народної освіти П. Ігнат'єв анонсував підтримку самодіяльних дитячих і підліткових угруповань без обов'язкової участі в них керівників-вихователів.

Враховуючи ситуацію, стали розроблятися вимоги щодо реформування вітчизняної системи освіти. Реформа передбачала як поліпшення системи навчання та надання різноманітних адміністративних нововведень, так і суттєві зміни в сфері виховання дітей, котре проводилося в закладах освіти. Провідним завданням подібного виховання була підготовка учнів до дорослого життя, формування в них необхідних етичних уявлень та колективістських навичок. Велика увага при цьому надавалася трудовому вихованню. У відповідності до спеціального документа, підготовленого однією із комісій щодо реформування, ручна праця в закладах освіти розглядалася як потужний засіб виховання та формування світогляду (Березівська, 2006, с. 65-66).

Становленню психолого-педагогічних служб для дітей в Україні сприяла і діяльність батьківських комітетів з якими узгоджувались кандидатури педагогів-вихователів, особливості організації дозвілля дітей – проведення екскурсій, діяльність гуртків, колективне відвідування театрів та сінематографа й ін.

Саме в цей період дітям намагалися прищепити такі цінності, як:

- особиста свобода та незалежність;
- ініціативність;
- критичне ставлення до проявів соціальної несправедливості;
- почуття громадянської відповідальності тощо.

Завдяки діяльності батьківських комітетів у деяких закладах освіти проводилися різноманітні збори учнів, презентувалися лекції тощо.

Як свідчить проведене дослідження, психолого-педагогічна робота з дітьми вже була достатньо поширеною в другій половині XIX – на початку XX століття. Саме в цей час виникають перші позашкільні установи для виховання дітей. До їх складу належали: дитячі та підліткові центри, літні колонії для дітей,

дитячі клуби та майданчики.

Наприклад, літні дитячі колонії організовувалися приватними особами, благодійними установами і відповідними організаціями при органах місцевого самоврядування.

Психолого-педагогічна робота у зазначених колоніях проводилася за такими напрямками, як:

- використання різних видів фізичної праці (в тому числі й сільськогосподарської), що сприяло вихованню у дітей працьовитості та шанобливого ставлення до праці;

- участь дітей у походах та вивчення природи. Такі методи сприяли вихованню поважного ставлення до природи і формуванню таких життєво важливих якостей, як прояв ініціативи, витривалості, прищеплення вміння допомагати друзям тощо;

- організація екскурсій, котрі були пов'язані з вивченням місцевості та різних явищ природи.

Становленню психолого-педагогічних служб для дітей в Україні сприяла також організація «тимчасових притулків», котрі починали відкриватися Київським товариством сприяння вихованню й захисту з 1907 року (Денисюк, 2003, с. 131).

Варто також наголосити на тому, що з початку XX століття у багатьох українських містах вже існували денні центри позашкільної освіти, які відкривалися для дітей бідноти благодійними організаціями та дуже часто називалися «дитячими клубами», котрі умовно поділялися на такі основні категорії, як-от:

- денні «дитячі садки», в основі змісту діяльності яких були покладені елементи педагогічної системи Ф. Фребеля та концепція «вільного виховання»;

- установи, в яких основна увага приділялась професійній підготовці з різних спеціальностей та трудовому вихованню;

- об'єднання, що мали загальну спрямованість і прищеплювали дітям основи культури та займалися естетичним вихованням.

Доцільно також наголосити на тому, що вагомих внесок у справу становлення психолого-педагогічних служб для дітей у кінці XIX – на початку XX століття зробили й недержавні благодійні об'єднання, котрі займалися філантропічною діяльністю. Зазначені об'єднання не відкривали постійно діючих дитячих та підліткових центрів. Вони регулярно, особливо у вихідні дні, організовували різноманітні заходи для дітей, а саме: проводили дитячі свята, концерти, організовували відвідування театрів та кінематографів, улаштовували екскурсії, спортивні змагання. Подібні організації, яких у країні було створено кілька тисяч, свою діяльність спрямовували на запобігання негативного впливу «вулиці» (Бикасова, 2015).

Отже, перші установи, які виконували психолого-педагогічні функції, переважно здійснювали профілактику асоціальної поведінки дітей через відволікання їх від пагубного впливу «вулиці» та соціальну підтримку дітей із бідних сімей.

Взагалі, недержавні дитячі організації, котрі здійснювали різноманітну психолого-педагогічну діяльність на благодійних засадах почали з'являтися в Україні в кінці XIX – на початку XX століття. Особливо активною стала їхня діяльність із початком Першої світової війни.

Зазначені установи та організації займалися і просвітницькою діяльністю, а саме: створенням бібліотек та безкоштовним репетиторством у бідних сім'ях. Серед об'єднань подібного типу можна назвати «Будинок юнацтва», котрий було засновано на початку 1916 року, і який організовував роботу за такими напрямками, як-от:

- залучення дівчат до роботи в швейних майстернях;

- створення сільськогосподарських артільей з метою допомоги селянам;

- відкриття дитячих ясел, садочків і дитячих клубів для дітей біженців;

- улаштування бібліотек, проведення лекцій та ін. (Штефан, 2003).

Вивчення та узагальнення науково-педагогічних матеріалів дає підстави констатувати, що становлення психолого-педагогічних служб для дітей в Україні тісно пов'язане і з діяльністю благодійних установ та організацій. Так, в Україні активно працювало Товариство Червоного Хреста з метою надання медичної і іншої допомоги, Товариство опіки про бідних і хворих дітей, котре надавало захист кожній дитині, якій спричиняли фізичну і моральну шкоду дорослі, Київське товариство взаємодопомоги жінок та педагогічне товариство взаємної допомоги (м. Київ), педагогічне товариство імені Костянтина Ушинського, Київський комітет благодійних організацій тощо. Зокрема, Київське педагогічне товариство взаємної допомоги було створено в 1898 році та активно працювало до 1906 року. Зазначене Товариство займалося різноплановою діяльністю, а саме: надавало матеріальну і медичну допомогу; допомагало влаштуванню малолітніх дітей до навчальних закладів; шукало постійну або тимчасову роботу для своїх членів тощо (**Київське педагогічне товариство взаємодопомоги, 1902-1906**).

До передумов створення психолого-педагогічних служб для дітей в Україні можна віднести і започаткування шкіл для дітей з особливими потребами – глухонімих, сліпих та розумово відсталих, – і установ для неповнолітніх правопорушників, хліборобських колоній та ремісничих притулків для морально знівечених юнаків, поширення сирітських і виховних будинків. Засновниками зазначених установ були земства та приватні благодійні товариства (Товариство трудової допомоги глухонімих, Всеросійське опікунство сліпих та ін.). В кінці XIX століття подібні притулки існували в Харкові, Києві, Одесі, Сімферополі, Чернігові й деяких інших містах України (Штефан, 2003, с. 114-115).

Висновки. Отже, можна констатувати, що в другій половині XIX – на початку XX століття в Україні були створені передумови щодо організації психолого-педагогічних служб для дітей. Це: наявність тео-

ретичних напрацювань українських і зарубіжних фахівців; суттєве розширення мережі закладів освіти; психолого-педагогічна діяльність благодійних громадських організацій та установ; поява різних центрів позашкільного виховання тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Березівська Л. Нові підходи П. М. Ігнат'єва до реформи шкільної освіти (1915-1916 роки XX ст.). *Рідна школа*. 2006. №3. С. 64–67.
- Бикасова С. А. Становлення та розвиток соціально-педагогічної служби в загальноосвітніх школах України (20-90-ті роки XX століття) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2015. 231 с.
- Білоцерківський В. Я. Історія України. Курс лекцій. Харків, 1999. 652 с.
- Денисюк О. М. Роль просвітницьких товариств та громадських організацій кінця XIX- початку XX ст. у попередженні бродяжництва та бездоглядності дітей. *Український соціум*. 2003. № 1 (2). С.129–136.
- Історія педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред. А. Троцько. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2008. 544 с.
- Київське педагогічне товариство взаємодопомоги (статуту, звіти, протоколи й ін), 1902-1906 р. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Ф. 139. Спр. 4. 203 арк.
- Штефан Л. А. Становлення та розвиток соціальної педагогіки як науки в Україні (20-90-ті рр. XX ст.): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Харків, 2003. 493 с.

REFERENCES

- Berezivska, L. (2006). Novi pidkhyody P. M. Ihnatieva do reformy shkilnoi osvity (1915-1916 roky XX st.) [New approaches of P. M. Ihnatieva to reforming school education (1915-1916 roky XX st.)]. *Ridna shkola [Native school]*, 3, 64-67 [in Ukrainian].
- Bilotserkivskiy, V. Ya. (1999). *Istoriia Ukrainy. Kurs lektsii [History of Ukraine. Course of lectures]*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Bykasova, S. A. (2015). *Stanovlennia ta rozvytok sotsialno-pedahohichnoi sluzhby v zahalnoosvitnikh shkolakh Ukrainy (20-90-ti roky XX stolittia) [Organization and development of social and pedagogical services in general comprehensive schools of Ukraine]*. (PhD. dissertation). Kharkiv [in Ukrainian].
- Denysiuk, O. M. (2003). Rol prosvitnytskykh tovarystv ta hromadskykh orhanizatsii kintsia XIX-pochatku XX st. u poperedzhenni brodiashnytstva ta bezdohliadnosti ditei [The role of educational societies and public organizations in the late XIX – early XX in the prevention of vagrancy and neglect of children]. *Ukrainian Society*, 1(2), 129-136 [in Ukrainian].
- Kyivske pedahohichne tovarystvo vzaemodopomohy (statuty, zvity, protokoly y in), 1902-1906 r. [Kyiv Pedagogical Society for Mutual Assistance (statutes, reports, protocols, etc.)], [1902-1906].* Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [Vernadskyi National Library of Ukraine]. F. 139. Spr. 4. 203 ark. [in Ukrainian].
- Shtefan, L. A. (2003). *Stanovlennia ta rozvytok sotsialnoi pedahohiky yak nauky v Ukraini (20-90-ti rr. XX st.) [Formation and development of social pedagogy as a science in Ukraine (20-90s of the XX century)]*. (D. dissertation). Kharkiv [in Ukrainian].
- Trotsko, A. (Ed.). (2008). *Istoriia pedahohiky [History of Pedagogy]*. Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian].

VASYL FAZAN

ANNA BOIARSKA-KHOMENKO

OLENA KUZNETSOVA

LIUDMYLA SHTEFAN

PREREQUISITES FOR THE ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SERVICES FOR CHILDREN IN

UKRAINE

Summary. The article analyzes the prerequisites for the organization of psychological and pedagogical services for children in Ukraine. The study has revealed that the content of psychological and pedagogical work with different categories of children is analyzed in the works of Svitlana Bykasova, Olena Karaman, Liudmyla Mishchuk, Yuri Nagorny, Valentyna Orzhekhovska, Vira Polishchuk, Alla Ryzhanova, Iryna Trubavina, Sergiy Kharchenko, Liudmyla Shtefan and others. The study of scientific and pedagogical materials leads to the conclusion that the organization of children's psychological and pedagogical services in Ukraine dates back to the second half of the XIX century. Various economic and social factors contributed to this process. The works of foreign (P. Bart, A. Disterweg, D. Dewey, M. Richmond and others) and domestic (P. Kapterev, P. Natorp, V. Preobrazhensky and others) educators influenced greatly the opening of children's psychological and pedagogical services in Ukraine.

In the process of scientific research it was established that one of the first attempts to organize the so-called psychological and pedagogical centres, that operated at all state-sponsored educational institutions, was made under the auspices of the Ministry of Public Education. Another prerequisite for the organization of

psychological and pedagogical services for children in Ukraine was the role and activities of parent committees (their approval of teachers' candidacies, peculiarities of organization of leisure time activities for children - excursions, clubs, group visits to theatres and cinemas).

It was during this period that children were taught such values as: personal freedom and independence; initiative; critical attitude to manifestations of social injustice; sense of civic responsibility, etc.

The research has proved that a significant contribution to the organization of psychological and pedagogical services for children in the late XIX - early XX century was made by non-governmental philanthropic associations engaged in philanthropic activities.

The prerequisites for the organization of psychological and pedagogical services for children in Ukraine also include the establishment of schools for children with special needs – the deaf, blind and mentally retarded - and institutions for juvenile offenders, agricultural colonies and craft shelters for young people, setting of orphanages. The founders of these institutions were "zemstvas" and private charitable societies (Society for Labour Assistance to the Deaf and Dumb, All-Russian Guardianship of the Blind, etc.). At the end of the 19th century, similar shelters existed in Kharkiv, Kyiv, Odessa, Simferopol, Chernihiv, and some other cities in Ukraine.

Key words: children; psychological and pedagogical services; organization; Ukraine; prerequisites.